

SUOMEN KIELIOPIN ALKEET

OPPIKOULUN ENSIMMÄISTÄ LUOKKAA VARTEN

ESITTÄNYT

P. A. SAHLSTÉN.

Ylipainos Kuopion lyseon ruosikertomuksesta lukuvuodelta 1893—1894.

KUOPIOSSA,
KUOPION UUDESSA KIRJAPAINOSSA,
1894.

Hinta 10 penniä.

SUOMEN KIELIOPIN ALKEET

OPPIKOULUN ENSIMMÄISTÄ LUOKKAA VARTEN

ESITTÄNYT

P. A. SAHLSTÉN.

Ylipainos Kuopion lyseon vuosikertomuksesta lukuvuodelta 1893—1894.

KUOPIOSSA,
KUOPION UUDESSA KIRJAPAINOSSA,
1894.

Esipuhe.

Useissa oppikouluissamme lienee tapana, että äidin-kielen opettaja esittäessään kieliopin alkeita antaa oppilaitten kirjoittaa vihkoihin tärkeimmät säännöt muistille avuksi. Sellainen tapa on luonnollinen seuraus siitä, ett'ei meillä löydy mitään tätä tarkoitusta täysin vastaavaa, lyhyttä oppikirjaa. Sitä aikaa, jonka mainittu kirjoitustyö viepi, voitaisiin kuitenkin, luulen ma, käyttää toisin suuremmaksi hyödyksi äidin-kielen opetukselle, joka muutenkin tuntimäärään nähden on meidän oppikouluissamme jäänyt lapsipuolen osalle. Kun sentähden minulle tarjoutui tilaisuus saada yhteydessä tälä-läisen lyseon vuosikertomuksen kanssa painattaa ne kieli-opilliset säännöt, jotka nyt useampina vuosina olen kirjoittanut ja luettanut lyseon ensimmäisellä luokalla, niin tahdoin käyttää tätä tilaisuutta hyväkseni, toivoen voivani siten ainakin joksikin aikaa tyydyttää opetuksessani huomaamaani tarvetta.

Tämä sääntökokoelma on siis lähinnä aijottu lyseon I luokkaa varten. Sen tarkoitus on tämän luokan oppilaissa varmistaa ja laajentaa ne tiedot yleisessä ja äidinkielen kieliopissa, jotka he tuovat mukansa lyseoon tullessaan, sekä siten avata heille tie systematisen kieliopin käyttämiseen, johon, jos opetus järkevästi järjestetään, mielestäni ihan hyvin voi jo ryhtyä toisen oppivuoden alussa. Kansakouluista tulleille oppilaille, jotka usein ovat lukeneet kielioppia jo enemmältäkin, on kuitenkin kieliopillinen tiedesanas to alkeitaan myöten outo, joten opastusta ja tasoitusta siinäkin kohden on tarpeen.

Pikainenkin silmäys näihin sääntöihin näyttää, että niitä laadittaissa systeematinen järjestely on jätetty sikseen. Olen vaan tavoitellut sellaista järjestystä, joka olisi kielioppiopetukselle kysymyksessä olevalla asteella luonnollisin ja helpottajuisin. Tieteellinen ryhmittely jääköön odottamaan otollisempaa aikaa!

Samalla kuin kuhunkin osastoon olen koonnut sen, joka tuntui tärkeimmältä, olen kaiken aikaa pitänyt silmällä, mitä tietoja viimeisessä osastossa esitettävät säännöt väli-merkkien käyttämisestä edellyttivät jo hankituiksi. Jos tulokseksi ensimmäisen vuoden kielioppiopetuksesta jääpi jokin kieliopillisiin tietoihin perustuva taito väli-merkkien oikeassa käyttämisessä, niin saattaa mielestäni olla siihen satoon kyllin tyytyväinen; ja toisella luokalla pääsevät siten oppilaat koettamaan nuoria voimiaan omantakeisemmassa kirjoitustyössä, kuin mihin pelkät oikeinkirjoitusharjoitukset antavat aihetta.

Edelleen tahdon mainita, että esimerkkien vähyyteen ei suinkaan ole ollut syynä se, että muka vähäksyisin niiten arvoa. Opetuksen esineenä olevaan kieleen sovittamatta jäävät kieliopilliset säännöt kuivaksi kuoreksi ilman sydäntä, arvottomaksi muistin taakaksi, jonka se luopi harjoiltaan, samalla kuin oppikirjat suljetaan. Olen vaan ajatellut asian niin järjestettäväksi, että tarpeelliset lisät otetaan oppilaitten oman keksimystaidon tuotteista sekä opettajan varastoista ja luetuista lukukirjan kappaleista.

Tiedesanat olen kirjoittanut niin, kuin ne alkukielen mukaan ovat äännettävät, arvellen siten asettuvani vankemmalle pohjalle, kuin minkä tarjoovat ne toisintomuodot, jotka nykyiset kultuurikielet ovat kukin omaan tapaansa niistä muovaelleet.

Jos sääntökokoelma I luokan kursiksi näyttäytyisi liian laveaksi, niin voisi suuremmatta haitatta jättää lukematta säännöt konjugaatioonista. Niitä en olekaan tähän saakka I luokalla luetanut muuta kuin ensimmäisen kappaleen;

vaan olen kumminkin ottanut ne tähän säilyttääkseni jonkinlaista symmetriaa, ja koska olen arvellut, että kurssi ehkä voisi entisestään hiukan pidetä, kun päästään aikaa kysyvistä sääntöjen kirjoittamisesta.

Lähteinä ja neuvonantajina tätä kokoelmaa laatiessani olen käyttänyt useampia teoksia, joista mainittakoon Kielioppikomitean v:ltä 1886 mietintö, Arvi Jänneksen „Suomen kielioppi oppikouluja varten“, saman „Suomen kielioppi kansakouluja varten“, K. Raition „Äidinkielen alkeisoppi“, A. H. Kallion „Suomen kielioppi“, E. N. Setälän „Suomen kielen lauseoppi“, A. A. Sundén'in „Svensk språklära“ ja F. G. Nyström'in „Svensk rättskrifningslära“. Vielä tulee minun mainita, että keväällä v. 1888 lehtori Fr. Rapola, siihen aikaan suomen kielen opettaja Helsingin suomalaisessa normaalilyseossa, hyväntahtoisesti antoi nähtäväkseni laatimansa sääntökokoelman, mikäli se silloin oli häneltä valmistunut.

Kuopiossa, toukokuun 10 p. 1894.

P. A. Sahlstén.

I. Lause ja lauseen pääosat.

Lause on ajatuksen kielellinen ilmaus, esim. *Poika lukee.*

Lauseessa on kaksi pääosaa: subjekti ja preedikaati.

Subjekti (alus) on se lauseen osa, joka sanoo, kenestä tai mistä lauseessa jotakin lausutaan.

Preedikaati (maine) on se lauseen osa, jolla lausutaan jotakin subjektilla nimitetystä esineestä.

Muist. Lauseessa: Poika lukee, löytää siis subjektin, kun vastaa kysymykseen: kenestä (mistä) tässä lauseessa jotakin lausutaan? Kun näin on saatu selville, että poika on subjekti, kysytään preedikaattia haettaissa: mitä tässä lauseessa sanotaan pojasta?

II. Sanaluokat.

Sanat jakautuvat kolmeen luokkaan. Ne ovat: 1) noominit, 2) verbit, 3) partikelit.

1) **Noomini** (nimisana) on sana, joka nimittää mikä tai mimmoinen jokin on.

Noominit ovat kahta lajia: substantiiveja ja adjektiiveja.

a) **Substantiivi** (esinesana) on noomini, joka nimittää mikä jokin on, esim. *poika, maa.*

b) **Adjektiivi** (laatusana) on noomini, joka nimittää mimmoinen jokin on, esim. *hyvä, viheriä*.

Substantiivi on:

1) **yleisnimi** (appellaatiivi) kun se on kaikkien samaan lajiin kuuluvien esineiden yhteisenä nimenä, esim. *tyttö, kaupunki*.

2) **erisnimi** (propri), kun se on yhden esineen erityisenä nimenä, esim. *Aino, Kuopio*.

Muist. Erisnimet kirjoitetaan isolla alkukirjaimella.

Noomineihin luetaan myös laskusanat ja proonoominit.

c) **Laskusana** on sana, joka ilmoittaa määrätyn luvun, tai järjestyksen, esim. *kolme, kolmas*.

d) **Proonoomini** (asemosana) on sana, jota käytetään substantiivin tai adjektiivin sijassa, esim. *minä, tämä, se, mikä, joka*.

2) **Verbi** (teonsana) on sana, joka ilmaisee jostakin esineestä toiminnan tai tilan, esim. *luen, lepään*.

Verbi on merkitykseltään joko transitiivinen tahi intransitiivinen.

a) **Transitiivinen** (kohteellinen) on verbi, kun se lausuu toiminnan, jonka saattaa ajatella suorastaan kohtaavan jotakin esinettä, esim. *Mies hakkaa puita. Isä avasi oven*.

b) **Intransitiivinen** (kohteeton) on verbi, kun se lausuu joko tilan tai semmoisen toiminnan, jota ei saata ajatella suorastaan kohtaavaksi jotakin esinettä, esim. *Vanhus lepää. Poika juoksee*.

3) **Partikeli** (apusana) on jokainen sana, joka ei ole noomini eikä verbi.

Partikkelit ovat neljää lajia: adverbeja, prepositiooneja ja postpositiooneja, konjunktiooneja ja interjektiooneja.

a) Adverbi (määräyssana) on partikeli, jota käytetään määräämään verbejä, adjektiiveja tai toisia adverbeja paikan, ajan, tavan, määrän tai jonkun muun seikan suhteen, esim. *Tuolla lehdossa linnut usein laulavat hyvin kauniisti. Mies on minulle ihan tuntematon.*

b) Prepositio (etusana) ja *postpositio* (jälkisana) on partikeli, jota käytetään substantiivien kanssa määräämään paikkaa, aikaa, tapaa tai syytä, esim. *Jälkeen puolenpäivän läksi heinäväki isännän käskyn mukaan järven yli niitylle. Sateen tähden oli lähtö lykkäytynyt.*

c) Konjunktio (sidesana) on partikeli, jota käytetään yhdistämään lauseita tai samanlaisia lauseen osia, esim. *Kun lehdet kellastuvat ja muuttolinnut lähtevät pois, niin tiedämme, että syksy ja talvi ovat tulossa.*

d) Interjektio (kiihtosana) on partikeli, joka ainoastaan ilmaisee tunteen, esim. *oi! hei!*

III. Sanain taivutus.

Noomit ja verbit saavat eri muotoja erilaisten suhteiden ilmoittamiseksi. Tätä sanotaan sanain taivutukseksi.

Sanoissa erotamme kaksi osaa: *a)* vartalon eli rungon, joka on sanan pysyväinen alkuosa, ja *b)* taivutuspäätteet, jotka liitetään vartaloon ja antavat sanalle uuden muodon; esim. *talo-n, talo-ksi, talo-issa; sano-n, sano-ivat, sano-taan.*

1. Noominit.

a) Deekliinaatiooni.

Noominien yleistä taivutusta sanotaan **deekliinaatiooniksi** (sijoittelmiseksi). Siinä huomataan kaksi lukua: yksikkö l. singulaari ja monikko l. pluuraali sekä kummassakin luvussa 15 sijaa.

Sijain nimet:	Vastaa kysymykseen:	Yks.	Mon.
Noominaatiivi (nimentö)	mikä? mitkä?	esim. talo,	talo-t.
Genetiivi (omanto)	minkä oma?	” talo-n,	talo-jen l. talo-in.
Akkuusatiivi (kohdanto)	mikä? minkä? mitkä?	” talo l. talo-n,	talo-t.
Instruktiivi (keinonto)	millä keinoin?	” talo-n,	talo-in.
Komitaatiivi (seuranto)	mikä seurana?	” talo-ine(nsa),	talo-ine(nsa).
Abessiivi (vajanto)	mitä vailla?	” talo-tta,	talo-ittä.
Essiivi (olento)	minä?	” talo-na,	talo-ina.
Partitiivi (eronto)	mitä?	” talo-a,	talo-ja.
Translaatiivi (tulento)	milksi?	” talo-ksi,	talo-iksi.
Inessiivi (sisäolento)	missä?	” talo-ssa,	talo-issa.
Eelaatiivi (sisäeronto)	mistä?	” talo-sta,	talo-ista.
Iliaatiivi (sisätulento)	mihin?	” talo-on,	talo-ilhin.
Adessiivi (ulko-olento)	millä?	” talo-lla,	talo-illa.
Abiaatiivi (ulkoeronto)	millä?	” talo-tta,	talo-ittä.
Allaatiivi (ulkotulento)	milte?	” talo-lle,	talo-ille.

Muist. Noominien vaatalo saadaan parhaiten yks:n essiivistä siten, että essiivin pääte -nä l-na erotetaan pois, esim. talo-na, kirvee-nä.

b) Komparaatiooni.

Adjektiiveilla on huomattava paitsi deekliinaatiooni myöskin komparaatiooni.

Komparaatiooni (vertailu) on se adjektiivien taivutus, jolla verrattaissa ilmoitetaan ominaisuuden olevan suuremmassa tai suurimmassa määrässä.

Perusmuotonsa ohessa, joka nimitetään *positiiviksi*, esim. *iso*, *köyhä*, on adjektiiveilla kaksi vertausmuotoa: komparaatiivi ja superlaatiivi.

Komparaatiivi (voittotila) on se adjektiivien muoto, joka ilmaisee ominaisuuden olevan suuremmassa määrässä, esim. *isompi*, *köyhempi*.

Superlaatiivi (ylivertainen tila) on se adjektiivin muoto, joka ilmaisee ominaisuuden olevan suurimmassa määrässä, esim. *isoin*, *köyhin*.

2. Verbit.

Konjugaatiooni.

Verbien taivutusta sanotaan **konjugaatiooniksi**. Siinä huomataan kaksi lukua sekä kummassakin luvussa kolme persoonaa (tekiää), esim.

	Yksikkö.	Monikko.
1	<i>persoon</i> <i>sano-n</i>	<i>sano-mme</i>
2	» <i>sano-t</i>	<i>sano-tte</i>
3	» <i>sano-o</i>	<i>sano-vat</i>

Verbi ilmoittaa myös eri muodoilla tekemisen ajan.

Tekemisen aika on kahtalainen: a) *menemätön*, s. o. joko nykyinen tai tuleva, esim. *sanon* (*par'aikaa t. vast'edes*), ja b) *mennyt*, esim. *sanoin*, (*eilen, muinoin*).

Kummassakin ajassa ilmoittaa verbi eri muodoilla tekemisen joko *päättymättömäksi*, esim. *sonon*, *sa-*

noin, taikka päättyneeksi, esim. *olen sanonut, olin sanonut*.

Verbillä on sentähden suomen kielessä seuraavat neljä tempora (ajallismuotoa):

a) Menemätöntä s. o. nykyistä tai tulevaa aikaa varten:

1) **Preesens-futuuri** (tavallisesti nimitetty preesensiksi = kestävä) ilmoittaa, että jotakin tapahtuu, s. o. päättymättömän tekemisen nyky- tai tulevassa ajassa, esim. *sanon*.

2) **Perfekti** (päättymä) ilmoittaa, että jotakin on tapahtunut, s. o. päättyneen tekemisen nyky- tai tulevassa ajassa, esim. *olen sanonut*.

b) Mennyttä aikaa varten:

3) **Imperfekti** (entiskestävä) ilmoittaa, että jotakin tapahtui, s. o. päättymättömän tekemisen menneessä ajassa, esim. *sanoin*.

4) **Pluuskvamperfekti** (entispäättymä) ilmoittaa, että jotakin oli tapahtunut, s. o. päättyneen tekemisen menneessä ajassa, esim. *olin sanonut*.

Verbi lausuu edelleen tekemisen kolmella tavalla, jonka tähden siihen kuuluu kolme n. s. modia (tapaa).

1) **Indikaatiivi** (tositapa) ilmoittaa tekemisen todelliseksi, esim. *sanon, sanoin, olen sanonut, olin sanonut*.

2) **Konjunktii** ilmoittaa tekemisen ajatelluksi; se jakautuu kahteen alimodiin:

a) **Potentiaali** (mahtotapa) ilmoittaa ajatellun tekemisen mahdolliseksi, esim. *sanonen* (potentiaalinen preesens-futuuri), *lienen sanonut* (potentiaalinen perfekti).

b) **Konditionaali** (ehtotapa) ilmoittaa tekemisen ehdon-alaiseksi (ilmoittaa olettamuksen vastoin todellisuutta), esim. *sanoisin* (konditionaalin preesens-futuuuri), *olisin sanonut* (konditionaalin perfekti).

3) **Imperaatiivi** (käskytapaa) ilmoittaa tekemisen käsketyksi, esim. *sano*, *sanokoon*.

Nämä kolme modia sanotaan yhteisellä nimellä määrätysiksi l. fiiniitiverbiksi, koska niillä tekeminen ilmoitetaan jostakin esineestä, esim. *sanon* (= minä sanon), *sanoisitte* (= te sanoisitte), *sanokoon* (= hän sanokoon).

Mutta verbi voi myös ilmoittaa tekemisen lausumatta sitä mistään (määrätystä) esineestä, esim. *sanoa*, *sanonut*. Verbi sanotaan silloin määräämättömäksi l. infiiniitiverbiksi.

Infiiniitiverbin muodot ovat erilaisia noominaalimuotoja; ne taipuvat niinkuin noomit sijoissa ja ovat joko substantiivisia: infiiniitiivejä, tai adjektiivisia: partikipeja.

1) **Infiiniitiivit** (nimitapa) ovat noominaalimuotoja, jotka ainoastaan nimittävät tekemisen; niitä on suomen kielessä neljä, esim. *sanoa*, *sanoessa*, *sanoman*, *sanominen*.

2) **Partikipit** (laatutapa) ovat noominaalimuotoja, jotka ilmoittavat tekemisen (l. tilan) ominaisuutena; niitä on kaksi: ensimmäinen ja toinen.

a) **Ensimmäinen partikiipi** ilmoittaa päättymättömän (s. o. joko kestävän t. ajotun) tekemisen, esim. *sanova*.

b) **Toinen partikiipi** ilmoittaa päättyneen tekemisen, esim. *sanonut*.

Persoonaalinen päämuoto (aktiivi).**Indikaatiivi.**

Prees.-fut.	Imperf.	Perf.	Pluuskvamperf.
<i>Yks.</i> 1 sano-n	sano-in	olen sanonut	olin sanonut
2 sano-t	sano-it	olet ”	olit ”
3 sano-o	sano-i	on ”	oli ”
<i>Mon.</i> 1 sano-mme	sano-imme	olemme sanoneet	olimme sanoneet
2 sano-tte	sano-itte	olette ”	olitte ”
3 sano-vat	sano-ivat	ovat ”	olivat ”

Konjunktii.**Potentiaali.**

Prees.-fut.	Perf.	
<i>Yks.</i> 1 sano-nen	lienen	} sanonut
2 sano-net	lienet	
3 sano-nee	lienee	
<i>Mon.</i> 1 sano-nemme	lienemme	} sanoneet
2 sano-nette	lienette	
3 sano-nevat	lienevät	

Konditionaali.

Prees.-fut.	Perf.	
sano-isin	olisin	} sanonut
sano-isit	olisit	
sano-isi	olisi	
sano-isimme	olisimme	} sanoneet
sano-isitte	olisitte	
sano-isivat	olisivat	

Imperaatiivi.

Prees.-fut.	Perf.
1 — — —	—
<i>Yks.</i> 2 { sano	—
{ sano-'os	—
3 sano-koon	olkoon sanonut
<i>Mon.</i> 1 sano-kaamme	—
2 { sano-kaatte	—
{ sano-kaa	—
3 sano-koot	olkoot sanoneet

Infinitiivi.

I <i>lyhempi muoto:</i> sano-a
<i>pitempi</i> ” (<i>transl.</i>) sa-
no-akse(-ni)
II <i>instr.</i> sano-en
<i>iness.</i> sano-essa
III sano-ma, -man, -massa
j. n. e.
IV <i>nom.</i> sano-minen, <i>part.</i>
sanomista

Partikiipi.

I sano-va, II sano-nut, *gen.* sano-neen.

Kaikki sellaiset muodot kuin edellä olevassa kaavassa luetellut sanotaan yhteisellä nimellä verbin persoonalliseksi (tekiälliseksi) päämuodoksi (aktiivi). Niitten ohessa on verbeillä sellaisiakin muotoja, jotka ilmaisevat epämääräistä persoonaa (tekiää). Ne sanotaan verbin persoonattomaksi (tekiättömäksi) päämuodoksi (passiivi).

Persoonaton päämuoto (passiivi).

Indikaatiivi.

Prees.-fut.	Imperf.	Perf.	Pluuskvamperf.
sano-taan	sano-ttiin	on sanottu	oli sanottu

Konjunktii.

Potentiaali.		Konditionaali	
Prees.-fut.	Perf.	Prees.-fut.	Perf.
sano-ttaneen	lienee sanottu	sano-ttaisiin	olisi sanottu

Imperaatiivi.

Prees.-fut.	Perf.
sano-ttakoon	olkoon sanottu

Infinitiivi.

- II *iness.* sano-ttaessa
 III *instr.* sano-ttaman

Partiki.

- I sano-ttava | II sano-ttu

Muist. Verbien vartalo saadaan parhaiten persoonallisen päämuodon I partikipista siten, että I partikipin päätte -vä l. -va erotetaan pois, esim. *sano-va*, *nouse-va*.

IV. Yksinäinen lause.

Lause, jossa on yksi ainoa preedikaati, sanotaan yksinäiseksi lauseeksi, esim. *Poika lukee.*

Muist. Yksinäisessä lauseessa saattaa olla useampi subjekti, esim. *Tyttö ja poika lukevat.*

1. Paljas lause.

Yksinäinen lause, jossa on ainoastaan pääosat: subjekti ja preedikaati, sanotaan paljaaksi lauseeksi.

Subjektina on tavallisesti substantiivi tahi joku muu substantiivina käytetty sana, esim. *Lintu lentää. Se visertää lentäessään.*

Predikaatina on joko finiitiverbi yksin tai finiitimuoto olen verbistä yhdessä preedikaatintäytteen kanssa. Preedikaatintäytteenä on tavallisesti noominaatiivissa tai partitiivissa oleva noomini, esim. *Poika lukee. Lapsi on terve. Tytöt ovat iloisia.*

Välistä subjekti ei ole eri sanana näkyvissä, vaan ilmaistaan ainoastaan preedikaativerbin persoonapäätteellä, esim. *Luen (= Minä luen). Tehkää hyvin! (= Tehkää Te hyvin!)*

Joskus lauseessa ei ole subjektiä ollenkaan, esim. *Eilen satoi. Nyt tuulee kovasti. Poikaa kiitetään.* — Sellaisissa lauseissa on preedikaati persoonaton.

2. Kasvanut lause.

Yksinäinen lause, jossa paitsi subjektia ja preedikaattia on muitakin osia, sanotaan *kasvaneeksi lauseeksi*. Semmoisia lauseen sivuosia ovat objekti, attribuuti, adverbiaali ja appositiooni.

Se sana, jolla on määräys, nimitetään tämän määräyksen suhteen *pääsanaksi*.

a) *Objekti* (kohde) on määräys, joka liitetään transitiiviverbiin ilmoittamaan sen esineen, jota verbin lausuma toiminta suorastaan kohtaa, esim. *Mies hakkaa puita. Isä avasi oven.*

Muist. Lauseessa: Mies hakkaa puita, saadaan objekti, kun siitä haetaan vastaus kysymykseen: mitä mies hakkaa?

b) *Attribuuti* (lisääntö) on määräys, joka välittömästi (ilman verbin apua) liitetään substantiiviin.

Attribuutina on:

1) adjektiivi (adjektiivinen pronomini, laskusana, partikiipi), joka on samassa luvussa ja sijassa kuin pääsana, n. s. adjektiivi-attribuuti, esim. *Me tahdomme tulla kunnollisiksi kansalaisiksi tässä rakkaassa isänmaassamme.*

2) substantiivi, joka on samassa luvussa ja joko samassa sijassa kuin pääsana taikka taipumattomana sen vieressä, n. s. substantiivi-attribuuti, esim. *Runoilia Runeberg'in muisto on meille, suomalaisille, rakas.*

3) substantiivi, joka on genetiivissä, toisinaan josakin muussa sijassa, n. s. attribuutiivi, esim. *Luot-*

tamus Jumalan apuun on tukenut Suomen kansaa kovina aikoina.

c) **Adverbiaali** (määrääjä) on määräys, joka liitetään verbiin, adjektiiviin tai adverbiin ilmoittamaan semmoisia seikkoja kuin syytä, keinoa, tapaa, aikaa, paikkaa, suhdetta, suuntaa y. m., esim. *Tuolla lehdossa linnut usein laulavat hyvin kauniisti. Poika on hyvätavoiltaan.*

d) **Appositiooni** on määräys, joka liitetään verbiin ja substantiiviin yhteisesti ja tarkoittaa samaa esinettä kuin substantiivi. Appositioonina on tavallisesti essiivissä tai translaatiivissa oleva noomini, esim. *Työstä väsyneenä istui mies kivelle lepäämään. Älä luule luuta lihaksi, koiranpäättä paistikkaaksi!*

V. Yhdistetty lause.

Yhdistetty lause on lause, joka on kokoonpantu kahdesta tai useammasta yksinäisestä lauseesta.

Ne yksinäiset lauseet, jotka muodostavat yhdistetyn lauseen, ovat toistensa suhteen joko rinnastettuja taikka toinen alistettu toisen alle.

Rinnastetuiksi sanotaan niitä lauseita, jotka ovat yhdenveroisia ja jotka liitetään toinen toiseen rinnastavalla konjunktioonilla, esim. *Lehdet puhkeavat ja muuttolinnut palaavat pohjolaan, sillä kevätaurinko on murtanut talven vallan. Älkäämme siis mekään murehtiko, vaan olkaamme tyytyväisiä ja iloisia!*

Rinnastavia konjunktiooneja ovat: ja, sekä, sekä — että, -kä; tahi, eli, vai; mutta, vaan; sentähden, siis; sillä.

Yksinäiset lauseet, joista yhdistetty lause on muodostunut, saattavat olla semmoisessakin suhteessa toisiinsa, että toinen tarkemmin määrää toista. Silloin se lause, jota toinen määrää, sanotaan **hallitsevaksi** lauseeksi, jota vastoin määräävä lause sanotaan **alistetuksi**.

Alistetut lauseet jaetaan siihen nähden, minä lauseen-
osana ne ovat hallitsevalle lauseelleen, neljään lajiin; ne ovat:

1) **subjektilauseita**, jotka alkavat konjunktioonilla että tai jollakin kysyvällä sanalla; esim. *Milloin kuolema kohtaa, on ihmiselle tuntematonta; mutta varmaa on, että kaikkien täytyy kuolla.*

2) **objektilauseita**, jotka alkavat konjunktioonilla että tai jollakin kysyvällä sanalla; esim. *Muinaistarut kertovat, että ennen suomalaisten tuloa Suomessa asui toinen kansa; mutta ei tiedetä, mistä se oli tänne tullut.*

3) **attribuuttilauseita**, jotka tavallisesti alkavat proonominilla joka tai mikä, esim. *Laiva, joka lähenee rannikkoa, tulee kaukaisilta mailta. Minkä nuorena oppii, sen vanhana taitaa.*

4) **adverbiaalilauseita**, jotka alkavat konjunktiooneilla että, jotta, koska, kun, kunnes, jos, joll'ei, ell'ei, vaikka, kuin y. m., esim. *Äiti laulaa, että (jotta) lapsi nukkuisi. Kyllä maalla viisaita on, kun vedellä vahinko sattuu. Syötä vierasta sanoilla, kunnes keitto kerkiääpi! Köyhä elää, kuin märkä palaa.*

Lause, joka on alistettu toisen lauseen alle, saattaa vuorostaan olla hallitseva kolmanteen lauseeseen nähden,

samoin tämä neljänteen j. n. e. Siten muodostuneessa lauseistossa (periodissa) sanotaan ylin hallitseva lause *päälauseeksi* ja muut lauseet *sivulauseiksi*, eriasteisiksi sen mukaan, kuinka likeisessä yhteydessä ne ovat päälauseen kanssa.

Lause, joka ei ole alistettu toisen lauseen alle, on itsenäinen lause.

Lauselmaksi sanotaan jokaista lausetta, yksinäistä tai yhdistettyä, joka lausuu kokonaisajatuksen.

Muist. Lauselmät kirjoitetaan isolla alkukirjaimella.

Esim. *Maanviljeliä ottaa varteen monenlaisia luonnon merkkejä, sillä hän tietää, että moni vahinko olisi vältettävissä, jos vaan edeltäpäin voitaisiin arvata, millainen sää milloinkin on tulossa.*

Tässä lauselmassa, joka on yhdistetty lause, ovat ensimmäinen ja toinen lause itsenäisiä ja toinen samalla päälause lauseistossa, jossa kolmas, neljäs ja viides lause ovat ensimmäisen, toisen ja kolmannen asteen sivulauseita.

VI. Väli-merkeistä.

Väli-merkkien tarkoitus on osottaa ne pitemmät tai lyhemmät pysähdykset, jotka kirjoitusta luettaessa ovat tehtävät lauseitten ja niitten osien välillä, sekä muuten tehdä kirjoitus lukialle selvemmäksi.

Väli-merkit jaetaan suurempiin ja pienempiin.

1) **Suuremmat väli-merkit**, jotka pannaan lauselmien jälkeen, ovat piste (.), kysymysmerkki (?) ja huuto-merkki (!).

2) **Pienemmät välimerkit**, joita käytetään erottamaan lauselman eri osia toisistaan, ovat pilkku (,), puolipiste (;) ja kaksoispiste (:).

Piste pannaan lauselman jälkeen, joka sisältää väitteen tahi kertomuksen, esim. *Suomalaiset ovat luonteeltaan hitaita ja itsepäisiä. Kun Israelin lapset olivat tulleet Sinain korpeen, niin Herra astui alas vuorelle kaiken kansan eteen ja puhui kymmenet käskynsä.*

Pistettä käytetään myöskin sanoja lyhennettäissä, esim. *nim.* (= nimittäin), *j. pp.* (= jälkeen puolenpäivän), *j. n. e.* (= ja niin edespäin).

Kysymysmerkki pannaan lauselman jälkeen, joka sisältää kysymyksen, esim. *Minä päivänä luulet jättien lähtevän? Luuletko että ne lähtevät jo huhtikuussa?*

Huutomerkki pannaan:

1) huudahdus- ja puhuttelusanojen jälkeen, esim. *Ah! Hei! Herra Luutnantti!*

2) lauselman jälkeen, joka sisältää huudahduksen, toivotuksen tahi kehotuksen, esim. *Eläköön isänmaa! Oisipa laukussa, mikä on metsässä! Älä ennen nuole, kuin tipahtaa!*

Muist. Jos huudahdus- tai puhuttelusana on yhteydessä samallaisen lauseen kanssa, niin ne tavallisesti erotetaan toisistaan pilkulla, ja huutomerkki pannaan vasta lauseen loppuun, esim. *Voi, kuinka kirkas on illan kuu! Älä, veikkonen, pane omiasi!*

H u o m. Lauselmassa, jossa on useampia itsenäisiä lauseita, määrää viimeinen niistä, mikä välimerkki on pantava lauselman loppuun, esim. *Elämä on lyhyt; käyttäkäämme sentähden aikaamme hyvin! Käyttäkäämme aikaamme hyvin, sillä elämä on lyhyt.*

Pilkkua käytetään:

1) rinnastettujen lauseitten välissä, esim. *Päivä alkoi jo sarastaa, ja vieno tuulen henki pani vedenpinnan väreilemään.*

Muist. Kuitenkaan ei panna pilkkua rinnastettujen lauseitten väliin, jotka ovat liitetyt toisiinsa konjunktiooneilla ja, sekä, sekä — että, -kä, jos niillä on yhteinen subjekti taikka jos ne ovat aivan lyhyitä; esim. *Äiti istuu uunin edessä ja keh-rää sekä kertoo satuja lapsilleen. Kun kevät tulee ja luonto herää uuteen cloon, niin iloiset tunteet täyttävät ihmisenkin sydämen.*

2) erottamaan alistettuja lauseita hallitsevista lauseista, esim. *Kirkko, joka seisoo mäellä, näkyy kauas.*

Muist. Jos hallitseva lause, jota määrää subjekti- tai objektilause, on aivan lyhyt, niin jätetään tavallisesti pilkku panematta, esim. *Me tiedämme että meidän maamme ennen on ollut meren pohjaa. On tunnettu että se vieläkin verkalleen kohoaa.*

3) erottamaan lauseita tai lauseenosia, joitten välistä on jätetty pois ja tai joku muu rinnastava konjunktiooni, esim. *Tüss' auroin, miekoin, miettehin isämme sotivat. Käyden kylään päästään, juosten tielle jäädään.*

4) konjunktioonien mutta, vaan, siis edellä, esim. *Suomalaiset hevoset ovat pieniä, mutta kestäviä. Kaikki ihmiset ovat kuolevaisia, siis mekin.*

5) erottamaan määräyksillä varustettuja substantiivi-attribuuteja lauseen muista osista, jos nämät attribuutit ovat pääsanansa jäljessä, esim. *Sakari Topelius, lasten ystävä, on kirjoittanut monta kaunista satua.*

6) erottamaan huudahdus- ja puhuttelusanoja lauseen varsinaisista osista, esim. *Tulkaa, hyvät ihmiset, autta-maan!*

7) Joskus muutenkin selvyiden saavuttamiseksi, etenkin lauseissa, joissa on paljon määräyksiä eri sanoilla, esim. *Taisteltuaan kaiken päivää Demmin'in luona, suojellakseen rakasta kuningastaan, nuo 70 suomalaista kaatuivat viimeiseen mieheen asti.*

Puolipiste on arvoltaan pisteen ja pilkun keskivälissä. Sitä käytetään:

1) pisteen sijassa lauselmien välissä, jotka tahdotaan likemmin liittää toisiinsa käyttämättä rinnastavaa konjunktioonia, esim. *Jos meren rannikolla vesi kauan on matalalla, niin se ennustaa poutaa; jos se kauan on korkealla, saa odottaa sadetta.*

2) pilkun sijassa varsinkin pitemmissä yhdistetyissä lauseissa lauseitten edellä, jotka alkavat konjunktiooneilla mutta, vaan, sentähden, siis, sillä, esim. *Aukeilla mailla hiihdettyissä on kahdesta sauvasta hyvää apua, koska hiihtäjä siten saattaa käsivoimallaan paljon lisäti vauhtia; mutta tiheissä metsissä ja etenkin metsästysretkillä on edullisempaa käyttää yhtä sauvaa. Porolla ajaminen vaatii suurta tottumista; sentähden ajetaan usein pitkässä jonossa, taitavin etupäässä.*

Kaksoispistettä käytetään:

1) sanojen ja lauseitten edessä, jotka sisältävät esimerkkejä, luetteloja, todisteita ja selityksiä edelliseen, esim. *Kuollutta karhua tervehdittiin vanhoissa lauluissa helimmillä lempinimillä: metsän kulta ja hopea, metsän omena, metsän kaunis mesikämmen.*

Muist. Jos esimerkkien tai selitysten edessä on semmoinen sana kuin *esim.*, niin kuin, nimittäin, niin ei käytetä kak-

soispistettä, vaan pannaan pilkku näitten sanain eteen, esim. *Noomit ovat kahta lajia, nimittäin substantiiveja ja adjektiiveja.*

2) suorassa kertomuksessa, s. o. kun jonkun sanat kerrotaan juuri niin, kuin hän itse on ne lausunut. Kaksoispiste pannaan silloin lainattujen (= kerrottujen) sanain eteen, mutta ainoastaan jos johtava lause käy niitten edellä. Lainattujen sanain molemmille puolin pannaan sitä paitsi lainausmerkit („—“), esim. *Sanoi vanha Väinämöinen: „Itku ei hädästä päästä, parku päivistä pahoista.“*

Muist. Suorassa kertomuksessa saattaa asettaa johtavan lauseen lainattujen sanain jälkeenkin tai niitten väliin. Jos silloin johtavan lauseen edessä tulee olemaan kysymys- tai huutomerkki, niin johtava lause kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella, ja sen loppuun pannaan piste. — Jos taas johtavan lauseen eteen tulisi joku muu välimerkki (piste, kaksoispiste, puolipiste, pilkku), niin tämä siirtyy johtavan lauseen jälkeen, ja sen sijaan pannaan johtavan lauseen eteen pilkku.

Jos johtava lause asetetaan lainattujen sanain väliin sellaiseen paikkaan, jossa ei ole ennestensä mitään välimerkkiä, niin on pilkku pantava johtavan lauseen sekä eteen että jälkeen.

Kun johtava lause välilauseena jakaa lainatun lauseen kahtia, niin on lainatun lauseen kumpikin osa erikseen varustettava lainausmerkeillä.

Esim. *Repo asettui puun alle, jossa oli harakalla pesä, ja alkoi sitä joka puolelta tarkkaan katsastella. „Mitä katsot, Mikko?“ kysyi puun latvasta harakka. — „Katson ma han tätä puuta suksuksein,“ vastasi repo. „Elä, veikkonen, tätä puuta ota!“ rukoili harakka. „Tässähän puussa on minulla pesäni ja pesässä pojat.“ — „No, yhden pojistasi kun antanet,“ virkkoi repo, „niin en pesäpuutasi ota, vaan käyn suksipuuta etsimässä muualta.“*

